

ESGLÉSIA I CIUTAT: LA REVOLTA CONTRA LA DÈCIMA (1634)

XAVIER TORRES SANS

Universitat de Girona

Resum

En aquest treball es presenta una reconstrucció de la revolta eclesiàstica o capitular contra l'anomenada dècima (1634) a la ciutat i a la diòcesi de Girona; un conflicte local no gaire conegut fins ara. Tanmateix, l'argument de fons és que conflictes com ara el de la dècima no sols agreujaren les tensions entre l'Església catalana i la Corona, sinó que també contribuïren a la gènesi de la revolta catalana de 1640 contra Felip IV.

Paraules clau

Història Moderna, Catalunya, Església, revolta.

Abstract

This paper presents a reconstruction of the church or chapter rebellion against the so-called tenth (1634) in the city and diocese of Gerona: a local conflict not well known until now. However, the argument is that conflicts such as the tenth, not only exacerbated the disagreement between the Catalan Church and the Crown, but also contributes to the genesis of the Catalan revolt of 1640 against Philip IV.

Keywords

Early Modern History, Catalonia, Church; revolt.

Aquest treball forma part d'una recerca més àmplia sobre els antecedents de la revolta catalana de 1640 i el paper de l'Església del Principat en la genealogia d'aquell esdeveniment. L'argument principal és que el malestar eclesiàstic va contribuir a desencadenar la revolta contra Felip IV; no sols per la via dels fets, com en el cas d'aquells religiosos que prengueren les armes o que predicaren la "guerra justa" a les trinxeres, sinó també mitjançant l'elaboració i difusió d'una determinada interpretació dels fets, que van ser

presentats com una guerra (més) contra l'heretgia.¹ Tot i que les tensions entre l'Església i la Corona venien de lluny, allò que volem subratllar ara és que la revolta de la dècima, els anys 1632-1634, marca un veritable punt d'inflexió o de no retorn.

La revolta eclesiàstica –o més exactament, capitular– contra el nou impost de la dècima va assolir la màxima virulència a la ciutat i diòcesi de Vic l'any 1634; uns fets prou ben coneguts gràcies a l'impagable testimoni del notari i cronista Joan B. Sanz, i que ja va ponderar al seu dia J.H. Elliott en la seva monografia, a hores d'ara clàssica, sobre la revolta catalana de 1640.² Però Vic no va ser un cas isolat. Altres diòcesis i ciutats, com ara Barcelona, la Seu d'Urgell i Girona també van conèixer una àmplia conflictivitat al voltant de la dècima i el seu pagament. En part, perquè malgrat el caràcter essencialment o inicialment corporatiu –o capitular– de la protesta, les inevitables imbricacions entre Església i ciutat n'amplificaven arreu el radi estamental i la seva capacitat de desestabilització. Fóra, doncs, aquesta visió de conjunt, geogràfica i interestamental, allò que hauria de donar-nos la veritable magnitud del trencament esdevingut entre una part de la clerecia catalana i la monarquia dels Àustria.³

Certament, Girona no va ser Vic. Però tampoc –fem-ho avinent– Tarragona, apaivagada ben aviat, tant la Seu com la ciutat.⁴ Per contra, els canonges gironins, amb el vistiplau inicial de la ciutat i fins i tot del consell municipal, van perseverar una mica més que no pas els de Barcelona, i en algun moment va semblar que assajaven la via vigatana de radicalitzar posicions i portar el conflicte al carrer. Si finalment no va ser així, això no

¹ Vegeu, de moment, TORRES SANS, X., "El paradigma ambrosià. Devoció i patriotisme a la Guerra dels Segadors", dins JANÉ, O. (ed.), *Actes del congrés Del Tractat dels Pirineus a l'Europa del segle XXI: un model en construcció?*, Generalitat de Catalunya i Museu d'Història de Catalunya, 2010, pàg. 153-160.

² ELLIOTT, J.H., *La revolta catalana, 1598-1640*, Barcelona, Vicens Vives, 1966, pàg. 274-276. Testimoni vigatà, SIMON, A. (ed.), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona, Fundació Pere Corominas, 2003, pàg. 85-178 (espec. pàg. 97-113).

³ Una primera aproximació de conjunt, TORRES SANS, X., "Cataluña y Felipe IV", dins MARTÍ-NEZ MILLÁN, J. (ed.), *Felipe IV* (en premsa).

⁴ JORDÀ, A., *Església i poder a la Catalunya del segle XVII. La Seu de Tarragona*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, pàg. 17-27.

lleva substància a l'enfrontament gironí. Aquesta contribució s'ocupa, doncs, d'aquest episodi pràcticament ignorat o negligit als annals de la ciutat.⁵ Es posa l'èmfasi, a més, no sols en els fets mateixos, sinó també en el llenguatge emprat per les diferents parts interessades: una manera, en suma, de mostrar com i de quina manera es convocava, a les sales capitulars, el lèxic de 1640 i el trencament amb la Casa d'Àustria.

LA DÈCIMA: UNA INNOVACIÓ FISCAL

El conflicte de la dècima va esclatar a principis de l'any 1632, quan el Papa va autoritzar una nova exacció fiscal sobre les rendes eclesiàstiques dels “regnes d'Espanya” (una fórmula, tal com es veurà, que portarà cua) en benefici de Felip IV. La suma atorgada, un màxim de 600.000 escuts, es justificava, igual que altres vegades, per la necessitat d'intensificar la lluita contra l'heretgia, aquest cop per terres de l'Imperi; tot i que, a la pràctica, allò que amoïnava més Felip IV (i fins i tot la Casa d'Àustria) sembla que era més aviat el creixent protagonisme militar i geopolític del rei Gustau Adolf de Suècia en l'anomenada Guerra dels Trenta Anys.⁶ Fos una cosa o l'altra, el cas és que aquesta nova càrrega fiscal va revoltar els capitulars catalans, sobretot perquè amenaçava d'empitjorar unes finances eclesiàstiques força malmeses –adduïen– de feia temps. Per aquesta raó, l'estament eclesiàstic, amb els capítols de Barcelona, Vic, la Seu d'Urgell i Girona al capdavant, no trigà gaire a sol·licitar la intervenció de la Diputació catalana en la seva lluita contra la dècima. Començava aleshores un perllongat litigi institucional i legal, fet de memorials i contramemorials, influències clientelars locals i

⁵ Sobre la història de l'Església gironina a l'època moderna, vegeu BUSQUETS DALMAU, J., *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Ajuntament de Girona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, vol. I, pàg. 535-609; JIMÉNEZ, M.: *L'església catalana sota la monarquia dels Borbons. La catedral de Girona al segle XVIII*, Ajuntament de Girona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999; VV. AA., *Església, societat i poder a Girona, segles XVI-XX*, Ajuntament de Girona, [2007]; [GIRONELLA, A.], *Girona, Convents i monestirs, segles X-XIX*, Ajuntament de Girona, [2005], i les contribucions de M. Jiménez i A. Gironella en aquest mateix congrés. En cap cas s'esmenta el conflicte de la dècima.

⁶ Sobre la intervenció de Suècia a la Guerra dels Trenta Anys, vegeu PARKER, G. (ed.), *La Guerra de los Treinta Años*, Barcelona, Crítica, 1988, pàg. 179-212.

extralocals, i que en algun moment i en alguns llocs es va desbordar per la via dels fets.

La Diputació catalana va tenir coneixement de la dècima a través d'una carta de Felip IV, datada a mitjan febrer de 1632, i llegida al consistori a principis del mes següent. En aquesta carta el monarca exposava la necessitat d'aplegar recursos extraordinaris per aturar –deia– el “*peligro de pegarse la roña de la herejía en ese Principado tan católico y que, con tanta pureza, se ha conservado en él siempre la fe*”. Tot sembla indicar, doncs, que ara a la cort s'agafaven prou seriosament o literalment els arguments de tots aquells panegiristes catalans que no paraven de feia temps de remarcar la immaculada ortodòxia religiosa d'aquella província de la Monarquia Hispànica al llarg de la seva història.⁷ En la mateixa missiva, el monarca feia saber als diputats que pensava gravar les rendes provincials de l'Església amb una “contribució general”, i embutxacar-se, a més, la meitat dels emoluments de les vacants eclesiàstiques. Però com que totes dues coses necessitaven la pertinent autorització papal, Felip IV els sollicitava, alhora, que fessin arribar al pontífex una lletra oficial d'adhesió a la iniciativa.⁸

La petició, prou insòlita, va aixecar un rebombori immediat. Una primera Junta de Braços, expressament convocada per tractar de l'assumpte, va acordar, per començar, la constitució d'una comissió particular amb la finalitat de fer examinar, abans de tot, si la demanda del rei entrava en conflicte amb cap de les prerrogatives i constitucions provincials en vigor. Formaven part d'aquesta comissió els representants de la ciutat de Barcelona, alguns barons d'anomenada, i un total de nou eclesiàstics, alguns d'ells, significativament, futurs cabdills de la revolta contra la dècima (o fins i tot de la revolta de 1640), com ara Pau Claris, canonge de la Seu d'Urgell; Jeroni Roig, sagristà i canonge de la catedral de Barcelona, i Francesc Puig, membre, al seu torn, del capítol de Tortosa.⁹ Mentre la comissió semblava que no tenia cap pressa per dictaminar sobre aquest afer (entretenir-lo era

⁷ TORRES SANS, X., “La nació i el temple: patriotisme i Contrareforma a la Catalunya moderna”, *Pedralbes*, núm. 28-1 (2008), pàg. 85-102.

⁸ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994-2008 (= DGC), vol. V, pàg. 405b.

⁹ DGC, vol. V, pàg. 406-407.

una manera educada de dir no), els representants dels capítols catalans, comprensiblement més neguitosos, es reunien pel seu compte i acordaven, ràpidament i per unanimitat, sol·licitar l'empara formal de la Diputació en tot l'afer; no debades, adduïen, els capítols catedralicis eren tan "provincials" com qualsevol altra corporació o estament del Principat, i la Diputació, com a màxima representació de "la terra", n'havia de prendre necessàriament la defensa.

En el memorial que van lliurar tot seguit als diputats, els capitulars rebutjaven la implantació de la dècima per raons tant de fons com d'oportunitat, tot invocant, d'una banda, la tradicional exempció eclesiàstica, cada vegada més precària o vulnerada, i d'una altra, la mala conjuntura econòmica, que feia minvar també –deien– els seus ingressos. D'aquesta manera –afegien– entre "la tenuitat de la major part dels beneficis d'esta província" i les "càrregues insoportables que ya [su]porten" les seves esglésies catedralícies, hom calculava que, si la dècima tirava endavant, els capitulars passarien "cassi dos anys sens tenir ab que poder-se sustentar". L'escrit presentat també s'expressava amb una franquesa semblant quan abordava l'assumpte de la carta sol·licitada pel monarca, atès que "lo que·ls scriu y mana [Sa Majestat és] contra las generals constitucions de Catalunya y... demás drets de la pàtria", asseguraven. En l'al·legat final, els capitulars instaven els diputats a defensar amb la màxima celeritat tant els interessos generals –llegiu, les constitucions i la seva observança– com els eclesiàstics –és a dir, el rebuig de la dècima–. Contràriament, no solament faltarien a les seves obligacions com a magistrats seculars, sinó que, com que es tractava de l'Església i la seva "llibertat", s'exposaven a sancions més rigoroses, com ara l'excomunicació.¹⁰

Fos per aquesta raó o per un convenciment genuí, la resolució de la Diputació, aprovada uns dies després, es feia un ressò gairebé literal dels arguments exposats pels capítols del país. Per començar, el moment triat no era, efectivament, el més idoni, perquè el Principat –es deia– s'estava despoblant de feia temps, "axí per falta de cullitas, com de altres infortunis", i, en conseqüència, els capitulars, a hores d'ara, "apenas cullen... de les quatre

¹⁰ DGC, vol. V, pàg. 1613

parts, una, de tots los delmes que-ls deurian tocar".¹¹ Ben entès, no eren només excuses de mal pagador. Un seguit de calamitats –una sequera persistent, uns aiguats inoportuns– havien disparat el preu de les subsistències en els darrers anys; les taxes de natalitat s'havien enfonsat arreu; i el secular flux immigratori compensatori, d'origen francès, també s'havia estroncat de feia temps. A ciutat, a més, la crisi de la draperia i la caiguda simultània de les exportacions augmentava la desocupació i els efectes de la carestia. No debades, un estudiós d'aquella conjuntura ha pogut concloure que a principis de la dècada del 1630 l'economia catalana passava una "crisi global".¹² Però això tampoc no era tota l'explicació. Perquè en el cas de l'estament eclesiàstic calia sumar-hi encara una càrrega fiscal força per damunt de la mitjana, tal com reconeixien també els diputats mateixos, i denunciaven, és clar, els capitulars, disconformes tant en el fons com en la forma. Allò que pagava l'Església en concepte de quarta i *excusado* era –deien– "molt més que la major [imposició] que paga qualsevol tributari de la república secular, havent de ser [si de cas] de revés".¹³ La dècima, doncs, no solament amenaçava les rendes capitulars, sinó que plantejava altra vegada la disputada qüestió de l'exempció eclesiàstica i allò que n'era el rerefons, és a dir, la jerarquia estamental tradicional, subvertida ara (el món a l'inrevés) per la fiscalitat règia.

UN VELL PROBLEMA: ESGLÉSIA (CATALANA) I FISCALITAT (MONÀRQUICA)

Els canonges gironins no s'estaven de corroborar-ho pel seu compte: "Som més petxeros", escrivien, "que los més súbdits vassalls que té sa Magt".¹⁴ Vet aquí, doncs, oportunament reformulat, un greuge força antic

¹¹ DGC, vol. V, pàg. 1615.

¹² SIMON, A., "Els anys 1627-1623 i la crisi del segle XVII a Catalunya", *Estudis d'Història Agrària*, 9 (1992), pàg. 157-180.

¹³ DGC, vol. V, pàg. 1.615. La quarta, instituïda per una butlla papal de l'any 1523, atorgava als reis de la Monarquia Hispànica una quarta part de les rendes anuals de totes les esglésies, monestirs, bisbats i capítols; l'*excusado*, introduït l'any 1567, atorgava a l'erari reial el delme principal de cada parròquia, sempre en nom de la lluita contra heretges i infidels.

¹⁴ Arxiu Capitular de Girona (= ACG), *Copiador de cartas enviadas, 1629-1641* (= CE), s/f. (7-1-1632).

de l'Església hispànica, que s'exclamava tant de la quantia com fins i tot del procediment de les successives imposicions fiscals, perquè mai no era consultada en la matèria, a diferència de les ciutats castellanques, per exemple.¹⁵ Tanmateix, els capitulars catalans adduïen, a més, que la seva província eclesiàstica—la Tarraconense, feta de diòcesis del Principat—estava més gravada que no pas les altres, la qual cosa encetava un altre debat no menys punyent. Així, a la vigília del concili provincial de Tarragona de l'any 1630, el síndic del capítol gironí va rebre ordre de fer oposició al pagament en espècie de l'*excusado*, tal com pretenia ara el monarca (probablement per evitar qualsevol mena de defraudació), perquè això augmentaria encara més —es deia— l'antic greuge comparatiu de la quarta, i voldria dir, a la pràctica, “fer-nos pagar molt més per lo subsidi de la quarta [d'allò] que-ns tocaria si's fes lo degut compartiment per todas las Provincias de Espanya”. L'argument reapareix periòdicament i abans de cada concili provincial: “Esta Provincia està excessivament carregada en lo repartiment de la quarta”, i això, s'afegeix, és perquè el repartiment o distribució del total “se féu en Castilla sens cridar-hi ningú per part de la Provincia de Tarragona”. No és estrany, doncs, que un dels al·legats recurrents del capítol gironí (i no solament d'aquest) en l'afer de la dècima hagi estat que les esglésies i els beneficis eclesiàstics de la Tarraconense suportaven ja la càrrega fiscal més gran de “tota Espanya”.¹⁶

Les accidentades i inacabades corts catalanes de l'any 1632 van eclipsar momentàniament la discussió al voltant de la dècima: els diputats i els estaments tenien altres qüestions pendents i de caràcter més urgent, com ara la polèmica reforma de la constitució de l'Observança i el subseqüent tribunal de contrafaccions. El conflicte, però, va rebrotar l'any següent, quan el nunci d'Espanya va encomanar l'execució del nou impost al bisbe de Girona, García-Gil Manrique y Maldonado, que era, alhora, el diputat

¹⁵ DOMÍNGUEZ ORTIZ, A., “Regalismo y relaciones Iglesia-Estado en el siglo XVII”, en GARCÍA-VILLOSLADA, R. (dir.), *Historia de la Iglesia en España*, vol. IV, Madrid, 1979, pàg. 109-111. Sobre la fiscalitat eclesiàstica en general, i del mateix autor, *La sociedad española en el siglo XVII*, vol. II, “El estamento eclesiástico”, Madrid, C.S.I.C., 1970, cap. VIII, que conclou: “En realidad, la Iglesia española contribuía en casi todas las contribuciones de los seglares y en otras que le eran propias, hasta poderse decir, con visos de verdad, que sus miembros estaban más gravados que el resto de la nación”.

¹⁶ ACG, CE, f. 5 (2-II-1630); s/f. (c. 2-I-1636); i s/f. (4-V-1634).

eclesiàstic o president de la Diputació. Aquesta duplicitat de càrrecs, de dubtosa constitucionalitat, no sols va aixecar les protestes de rigor, sinó que va posar el consistori, més aviat prudent o partidari de la dilació fins aleshores, entre l'espasa i la paret. Per la seva banda, el prelat de Girona no solament no renunciava a cap dels càrrecs, sinó que tampoc pensava que la dècima pogués ser inconstitucional en cap sentit, perquè les necessitats de la religió catòlica –explicava als diputats– passaven sempre i arreu al davant de tota contingència o privilegi provincial: “*El bien común de toda la Cristiandad*”, sentenciava, “*claro está que no puede estar comprendido por ley ninguna*”. Una resposta semblant va acabar de revoltar els diputats i oïdors dels braços militar i reial, els quals, a més de demanar l’aturada de la recaptació de la dècima, també rebutjaren la intervenció del diputat eclesiàstic en tot l’afer, perquè era –deien– part interessada. Simultàniament, la ciutat de Barcelona –el Consell de Cent– i una assemblea de síndics dels preveres i beneficiats de les esglésies barcelonines de Santa Maria del Mar, Nostra Senyora del Pi, Sant Pere, Sant Miquel, Sant Jaume, Sant Cugat del Rec i Sant Just i Pastor es pronunciaven també en el mateix sentit. Però res no feia desistir el bisbe Manrique, ara en nom tant de la lluita contra l’heretgia com de les precàries finances del rei. Perquè allò que estava en joc –al·legava– era “*socorrer a las guerras de Alemania... por las invasiones que los herejes han hecho*”. I una suspensió de la dècima, conclouïa, “*nos [pondría] en riesgo de que [los] hombres de negocios dejasen de acudir a los asientos hechos con la Majestad del Rey, nuestro señor, para poner el dinero en Alemania*”.¹⁷

Finalment, a principis del mes de setembre de 1633, el nunci papal s’avingué a substituir el bisbe de Girona i president de la Diputació pel prelat d’Elna (i futur bisbe gironí també), Gregorio Parcerero. Si amb això s’evitava la incompatibilitat de càrrecs tan reiteradament denunciada per les autoritats i forces vives catalanes, el problema de fons, la recaptació de la dècima, romanien dempeus, és clar. Com que el bisbe Parcerero tampoc no era partidari d’aturar-la, els capítols del país es van adreçar un cop més a la Diputació, a la recerca de la pertinent empara legal i política. El consistori va respondre, si fa no fa, com sempre: va acordar “ajudar y amparar al estament eclesiàstich en tot y quant pugue”, i va prometre, a més, el nomenament d’un ambaixador –“laic”,

¹⁷ DGC, vol. V, pàg. 481-487, 490-492 i 1643-1644.

especificaven— i la seva immediata anada a Roma per negociar directament els inconvenients de tota mena —constitucionals i materials— de la dècima. A l'hora de la veritat, però, el suport de la Diputació va quedar en gairebé no res. Segurament, perquè la Corona (amb tota la intenció potser) va engegar una nova ofensiva, ara contra les ciutats, i al voltant del cobrament de l'impost dels quints: un altre complicat afer fiscal que desbancarà ràpidament a la dècima, almenys d'acord amb la documentació de la Diputació. Però també perquè amb el bisbe Parceró al capdavant l'execució de la dècima va seguir el seu curs inexorablement. De manera que allò que els diputats i els capitulars denunciaven a principis de l'any 1634 ja no era la licitud o no la dècima mateixa, sinó més aviat la legalitat dels procediments posats en pràctica pel nou col·lector de l'impost, força expeditius i basats a fulminar censures i excomunicacions a tort i a dret.¹⁸

Va ser probablement l'enèrgica actuació del bisbe Parceró allò que va desfermar, uns mesos després, l'autèntica revolta capitular contra la dècima. Així, cap a mitjan 1634, l'oposició a la nova contribució eclesiàstica començava a radicalitzar-se en algunes diòcesis i ciutats, com ara la de Vic. Però hi hagué també conats de franca rebel·lió a llocs com ara la Seu d'Urgell i Girona. Tal com escrivia, exasperat, Parceró mateix, tot just nomenat nou bisbe de Girona, *“la resistencia y obstinación de estos tres cabildos es la mayor que se ha visto jamás”*. El virrei del Principat, al seu torn, tampoc no amagava la seva indignació: *“Los clérigos —escriurà al protonotari del Consell d'Aragó— continúan en su obstinación en la dècima”*. Per aquesta raó, afegia, *“sería bien que se hiciese alguna demostración, que todo lo que es motín en esta tierra se ha de atender mucho a reprimirlo”*.¹⁹ El perill, efectivament, era que allò que havia començat com una protesta corporativa o circumscrita —la dels capitulars— pogués acabar —per les imbricacions entre capitulars i forces vives locals— en una veritable revolta urbana i interestamental de proporcions i conseqüències més aviat imprevisibles.

¹⁸ DGC, vol. V, pàg. 494-500 i 537-539.

¹⁹ SANABRE, J., *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía europea (1640-1659)*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1956, pàg. 16n., “Cartas del virrey (8-IV-1634) y del obispo de Gerona (24-VI-1634)”.

LA DÈCIMA A GIRONA

Si l'oposició més virulenta a la dècima va arrelar a la ciutat i diòcesi de Vic, altres capítols i ciutats del país tampoc no restaren inactius. A Girona, els capitulars s'assabentaren de la mala nova a principis de l'any 1632, l'endemà de Reis, a través d'una carta del virrei del Principat, i una "cartilla de Sa Magt." adjunta, en què s'explicava "l'estat en què estan las cosas de la guerra del Rey de Suècia y del apreto [en] que.s troba [Felip IV]" i se sollicitava "algun donatiu per als gastos que.s ofereixen a resistir a tants enemichs".²⁰ Tot seguit, els canonges nomenaren una comissió per estudiar el cas. El seu dictamen, ràpid i rotund, va ser, però, que la dècima atemptava contra la "llibertat de la iglésia en general". Amb aquesta fórmula els canonges gironins al·ludien, per descomptat, a la càrrega fiscal, excessiva i estamentalment "capgirada", que suportava de feia temps la clerecia, perquè –deien– "li pagam al Rey més que sos propis vassalls seculars"; sobretot, afegien, si es tenia en compte que la major part dels delmes eren en mans de "los nobles y cavallers seculars". Però els canonges gironins tampoc no amagaven la seva preocupació davant "el perill de perpetuatio o por lo menos de reheriteracions" d'aquella nova exacció, la dècima, que es presentava inicialment (o sibil·linament) com a excepcional o acotada en el temps; no debades, els oficials col·lectors del nou impost ja havien sol·licitat els llibres dels subsidis eclesiàstics per calcular i per afegir-hi el pertinent repartiment de la dècima. Així, doncs, els capitulars gironins acordaren escriure al seu ardiaca, Bernat de Cardona, que s'estava a Barcelona juntament amb la resta de síndics capitulars del país, per demanar-li, un cop més, la seva decidida oposició a la implantació del nou impost.²¹

²⁰ ACG, CE, s/f (7-I-1632).

²¹ ACG, CE, s/f (14-III-1632). La carta a l'ardiaca incloïa la còpia d'un breu papal enviat per Pau V a Felip III arran de la discussió i imposició dels "millones" a la Corona de Castella, cap a la darrereria del segle XVI, "de hont podrà V.M.", suggerien els canonges, "traure molts motius en defensa de las iglesias". Referència als delmes, ACG, CE, s/f (14-III-1632), carta del capítol al seu agent o representant de Roma. Sobre la possible "perpetuïtat" de l'impost, ACG, CE (26-IV-1632), carta al capítol de Tarragona. Llibres dels subsidis, ACG, CE, s/f (21-VII-1632).

No gaire després, davant l'eventualitat o fatalitat de la dècima, els canonges gironins optaren, però, per un canvi d'estratègia. En part, perquè "escusar-se per no haver-hi qui-l pague [el subsidi]", tal com suggerien altres capítols segons sembla, "no té subsistència", és a dir, no s'aguantava.²² Per contra, la proposta gironina era exigir que l'afer fos discutit "en Província", és a dir, en el si d'un futur i pertinent concili provincial, tal com calia procedir en casos semblants: "Lo no voler tenir Província per tractar aquest negoci com los demás nos apar grandíssim perjudici [sic]".²³ Altrament, de la correspondència capitular conservada, més fragmentària d'allò que fóra desitjable, es pot deduir que els capitulars gironins també intentaren neutralitzar l'execució de la dècima mitjançant una interpretació restrictiva del breu papal corresponent, sobretot en relació amb l'abast geopolític o jurisdiccional de la concessió fiscal, és a dir, i en poques paraules, sobre el sentit precís de la fórmula "*reinos de España*". Tot i que no tenim constància documental de l'inici d'aquesta disputa, d'una carta capitular conservada es pot inferir que, una hora o altra, els comissaris de la dècima van desestimar aquesta via o procediment tot dient, també en poques paraules, que Catalunya era Espanya al capdavant. Però els canonges gironins no es donaren fàcilment per vençuts, tal com es pot comprovar també en una de les missives sobrevivents. Ells, asseguraven, mai no havien dit que Catalunya no fos "Hispania", sinó que no era un "regne":

"Assi no·ns fundam en dir que *sub nomine* Hispanie (sic) no·s comprèn Catalunya [que] tots sabem bé què cosa és Hespanha Citerior y Ulterior, sinó que diem que Catalunya no és Regne ni dependent de Regne, sinó un Principat que·s domini per si, com ho és també dins Espanya, Biscaia, y los estats de Flandes, y en Itàlia, Milà, los quals no poseeix sa Magt. com [a] Rey sinó com a duch, comte, príncep o altre títol que tenen los senyors soberanos sens regonèxer a ningú com los matexos reys, y si mirau bé lo discurs, en això va fundat".²⁴

Malauradament, una discussió tan interessant no es reprèn en missives ulteriors; senyal que va restar obturada o que potser es va considerar massa

²² ACG, CE, s/f (21-VII-1632).

²³ ACG, CE, s/f (12-IX-1632); (25-IX-1632); i encara (4-V-1634).

²⁴ ACG, CE, s/f (12-IX-1632).

arriscada.²⁵ D'aleshores endavant, si més no, l'estratègia dels canonges gironins, igual com els de la resta del país, va consistir a reclamar la intervenció directa de Roma en tot l'afer. Per aquesta raó, escriuran prou regularment no solament al seu agent a la ciutat del Vaticà, un tal Antoni Bosch, sinó també al cardenal Francesco Barberini, en qualitat de "protector" de la Corona d'Aragó.²⁶ Simultàniament, però, i en una nova giragonsa, els canonges gironins començaren a mobilitzar les congregacions religioses de la ciutat, tan abundants, i de tota la diòcesi, arrossegant les unes i les altres a la guerra contra la dècima.²⁷ Així, doncs, cap a la darrereria de l'any 1632 els canonges de la ciutat no solament es declaraven fermament disposats a "resistir" —aquest era el terme—, sinó que també estaven convençuts que, arribat el cas, la nombrosa clerecia urbana i conventual (un mínim de tres-cents individus),²⁸ i fins i tot els titulars de beneficis eclesiàstics i causes pies (igualmente perjudicats per la nova exacció), els farien costat sense vacil·lar.

Tanmateix, aquesta eventualitat encara no era arribada. L'any 1633 va ser, en general, un any relativament tranquil. A Girona, igual com en altres ciutats capitulars del país, el conflicte de la dècima es va mantenir en termes (com diríem ara) de baixa intensitat. Els canonges es cartejaven regularment amb el seu agent a Roma. I, mentrestant, Gregorio Parceró, el nou col·lector de la dècima, va ser nomenat bisbe de Girona. La recepció del nou prelat va ser també prou assossegada o protocol·lària, fins al punt que els canonges

²⁵ En qualsevol cas, no era la primera vegada ni la darrera que es plantejava o discutia el veritable abast de les disposicions pontificies als regnes de la Monarquia Hispànica. Una sentència de l'any 1646, en un litigi sobre la provisió de canongies a la catedral de Barcelona, concloïa que la fórmula "*reinos de España*" no comprenia el Principat de Catalunya, perquè no era un "regne", però, a més, perquè tampoc no era ben bé "Espanya": Catalunya, es deia, formava part de la Monarquia d'Espanya, però "Espanya" no era cap entitat jurídica, i Catalunya, en conseqüència, hi figurava com a "persona distinta"; vegeu, CLAVERO, B., "Cataluña como persona, una prosopopeya jurídica", dins VV.AA., *Centralismo y autonomismo en los siglos XVI-XVII. Homenaje al prof. J. Lalinde Abadía*, Universidad de Barcelona, 1989, pàg. 101-120 (espec. pàg. 102-103).

²⁶ ACG, CE, s/f (17-IX-1632).

²⁷ ACG, CE, s/f (25-IX-1632).

²⁸ [GIRONELLA], *Girona, convents*, op. cit., pàg. 30.

mateixos no dubtaren a demanar al rei un augment de sou del bisbe.²⁹ Però tot va canviar, a Girona i en altres llocs, a principis de l'any següent, quan Parceró, el nunci papal i el virrei de Catalunya acordaren actuar amb més contundència davant els capítols renitents i optaren per la fórmula del segrest de rendes eclesiàstiques. En una carta adreçada als capitulars de Vic, capdavanters aleshores de la resistència, els de Girona es mostraven, ara sí, igualment decidits, tot assegurant que “estam y perseveram en la primera resolució que no pagarem”, almenys “fins a tenir [la] última desposta de Roma”.³⁰

La solidaritat del capítol gironí es va posar un altre cop de manifest arran de l'actuació d'alguns oficials reials, avalada pel bisbe Parceró, contra els cabdills de la resistència vigatana, l'ardiaca Melcior Palau i el sagristà Joan Enric d'Alemanys. Aquests “excessos”, escriurien, “és cosa [que] devem sentir tots molt y exir a la defensa per ser interès tant comú, que a no contradir·hi comensaran a vexar·nos de uns a altres per impedir que no tinguin las Iglesias qui isca a la defensa dellas”. Per contra, si no es plantava cara, “aniran prenent terra los ministros Regios per inmiscuir·se a la jurisdicció de les persones eclesiàstiques”, tal com ja havia passat altres vegades, arran de la butlla de la croada i altres concessions dels pontificis, quan els ministres reials, amb la seva rapacitat característica, haurien anat força més enllà de la “mente dels Pontífices que les han concedides”.³¹

Dit i fet. El mes de febrer d'aquell any 1634 la revolta capitular gironina va experimentar certament un salt qualitatiu: davant la pressió dels oficials reials i dels col·lectors, hom va respondre –com a Vic– amb el tancament de totes les esglésies de la ciutat, la Seu inclosa. En l'escrit que van enviar a totes les esglésies de la diòcesi, els capitulars gironins instaven els seus responsables a fer el mateix, tot aventurant, a més, que una decisió semblant no desfermaria les ires del rei (ni del Sant Pare), perquè en realitat l'origen

²⁹ ACG, CE, s/f (17-V-1633); (3-VIII-1633). Segons sembla, el nou bisbe va manifestar inicialment les seves reticències davant el nomenament, sobretot quan va comprovar que més de la tercera part de les rendes episcopals gironines (un total nominal de 6.000 lliures) estaven empenyorades. Els capitulars gironins no tingueren cap inconvenient a escriure al rei i al seu *valido*, el comte duc d'Olivares, per demanar-los un increment de la dotació episcopal.

³⁰ ACG, CE, s/f (s.d.; 7-I-1634).

³¹ ACG, CE, s/f (11-I-1634).

del problema era que el monarca (o el Papa) no estava prou ben informat sobre la necessitat que passava l'estament eclesiàstic del Principat i la càrrega fiscal que arrossegava des de feia tant de temps.³² Per contra, la reacció del bisbe col·lector de Girona va ser fulminant: Parceró va excomunicar tots aquells eclesiàstics que no volguessin declarar o actualitzar les seves fonts d'ingressos als llibres diocesans de subsidis; un primer pas per calcular la quantia i la distribució local de la dècima. Els canonges gironins, però, no se sentiren pas intimidats pel ban episcopal: anaven a les esglésies només “a la hora de la prèdica”; es reunien quan els semblava a toc de campana (la “campana del capítol”); mantenien contacte regular o epistolar amb altres capítols igualment recalitrants, com ara els de Vic i la Seu d'Urgell; i es negaven, en suma, a cap mena de transacció fins que no tinguessin –deien– una resposta de Roma a les seves al·legacions; tot plegat, en nom de la sacrosanta “llibertat de la Iglesia”.³³

Més endavant, a principis del mes de maig, els canonges gironins tampoc no dubtaren a advertir al virrei del Principat que si el segrest de rendes eclesiàstiques tirava endavant, tal com era previst, era del tot segur que suscitaria una “tant gran alteratio en los ànimos” que comportaria molts “inconveniens y escàndols”, no solament entre els “eclesiàstics [sinó també entre els] seculars interessats en assò”. Tots plegats, conclouien, “perturbarian en gran manera la comuna pau y quietut”.³⁴ En una altra missiva, ara adreçada al seu bisbe, els capitulars lamentaven per endavant “que en la més mínima cosa se procehís de fet”, i asseguraven, per contra, que “per nostra part ho evitarem com fins assí havem procurat”. Tanmateix, continuaven, “lo clero y lo poble (que per ocasió de [les] causas pias està tant interessat en assò) estan tant alterats que tenim per infallible que tant en la ciutat com en los pobles forasters la publicació destos edictos [de segrestament de rendes] ha de causar perturbacions y escàndols notables, com entenem han ja causat en altres bisbats” (una inequívoca al·lusió al de Vic).³⁵

³² ACG, CE, s/f (20-II-1634).

³³ ACG, CE, s/f (26-III-1634); (29-IV-1634); (29-IV-1634); i (4-V-1634), carta al capítol de Vic..

³⁴ ACG, CE, s/f (4-V-1634), carta al virrei.

³⁵ ACG, CE, s/f (4-V-1634) i (7-V-1634).

Els capitulars gironins, a més, confiaven en el suport de la majoria de membres del consell municipal; sobretot, per les connexions familiars, tan inevitables com abundants, entre la magistratura urbana i el capítol catedralici. Joan Busquets ha descrit la situació amb precisió: “Els canonges de Girona tenien reconegut l'estatut de noblesa, i en realitat eren germans, fills i nebots de mercaders importants [de la ciutat], de ciutadans de la rodalia... o parents de les petites famílies de la noblesa rural que s'havia tornat ciutadana”. Els noms, per descomptat, es repeteixen en una corporació i una altra: són, a principis del segle XVII, els Saconomina, Ciurana, Batlle, Rich...³⁶ I tot plegat fins al punt –conclou Busquets– que “a Girona, capítol i municipi constituïen ‘els dos comuns’ de la ciutat”.³⁷ Tot apuntava, doncs, el 1634, cap a una col·lusió imminent entre capítol i ciutat. Ara bé, quan el virrei del Principat amenaçà un cop més de reactivar el cobrament dels quintos (la cinquena part dels ingressos municipals), el suport de la ciutat de Girona (igual que el d'altres municipalitats) es va refredar ostensiblement i comprensible. Era l'opció més assenyada, tal com els exposava sense embuts el seu síndic a Barcelona: “Dies atràs, parlant ab algunas personas de auctoritat, me digueren no tenian per acertat [que] V.S. se fossen posats a la defensa dels ecclesiàstichs en rahó de la dècima, perquè perilla exa ciutat, no fos axò causa de demanar molt prest lo Rey lo quint”. Tal com efectivament va succeir.³⁸

La prudent defecció de la ciutat no va ser, però, la sola causa del ràpid decandiment de la revolta gironina contra la dècima. En aquell punt era força evident que els capítols més intransigents, com ara els de Vic, Girona i la Seu d'Urgell, es trobaven cada vegada més isolats. Per alguna raó (segrestos de rendes, el prolongat mutisme de Roma, pragmatisme), tots els altres, començant pel de Barcelona, havien acabat per acatar la dècima, ni que fos a canvi d'una rebaixa de la contribució establerta i/o d'un allargament dels terminis de pagament (que sempre va ser la tàctica predilecta del capítol de

³⁶ Vegeu apèndix d'aquest treball i nota següent.

³⁷ BUSQUETS, *La Catalunya del barroc*, op. cit., vol. I, pàg. 570-586.

³⁸ Arxiu Municipal de Girona (= AMG), *Manual d'Acords*, núm. 238, f. 48v-50 (23-III-1634); AMG, *Cartes a la ciutat*, leg. núm. 1, carta de Jaume Gendarmes (12-IV-1634).

Tarragona).³⁹ Va ser en aquest context de reflux que Parcero es va decidir a donar un cop d'efecte gairebé definitiu a la seva diòcesi particular, tot decretant el trasllat de la cúria episcopal de Girona a la Bisbal d'Empordà, feu de la mitra. La maniobra va constituir un èxit rotund. Els capitulars gironins, conscients del canvi de conjuntura, no trigaren a escriure al bisbe, per implorar la seva tornada a la ciutat. Arribats en aquell punt, la majoria dels canonges eren partidaris de clausurar el conflicte i mirar de salvar els mobles, és a dir, que "se concloga lo negoci... traent-ne lo millor partit [possible]". Uns dies després, efectivament, començaven a Barcelona les negociacions per assolir una concòrdia conjunta entre els capítols de Girona i la Seu d'Urgell, d'una banda, i el bisbe col·lector Parcero, d'una altra. A favor dels capitulars hi treballaven, a més de Pau Claris, el canonge de la Seu d'Urgell⁴⁰ i alguns reputats juristes del país, com ara Joan Pere Fontanella.⁴¹

És clar que una cosa era acceptar la dècima i fins i tot acatar l'autoritat episcopal del bisbe col·lector, i una altra, de ben diferent, poder o voler pagar. Un any després de fer les paus, algunes esglésies gironines restaven encara en entredit i molts eclesiàstics continuaven excomunicats perquè no havien pogut o volgut satisfer el primer pagament de l'impost.⁴²

³⁹ El mes de març de 1634 el capítol de Tarragona sospitava que el de Barcelona havia pactat pel seu compte una reducció de la seva contribució particular a expenses i d'esquena a la resta, JORDÀ, *Església i poder*, op. cit., pàg. 24.

⁴⁰ La concòrdia del capítol de la Seu d'Urgell es va signar el 25 d'agost d'aquell any; vegeu, ROURERA, Ll., *Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al Tractat dels Pirineus*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987, pàg. 57-59.

⁴¹ ACG, CE, s/f (7-V-1634) i (4-VIII-1634).

⁴² ACG, CE, s/f (9-VI-1635), carta al rei. A principis de l'any següent, el capítol gironí volia portar al concili provincial de Tarragona l'anul·lació de la segona paga o meitat de la dècima; senyal que les dificultats (o l'oposició) a l'hora de pagar no s'havien acabat, ACG, CE, s/f (2-I-1636). Mesos després, el capítol de la Seu d'Urgell, per la seva banda, tramitava una nova protesta a Roma; vegeu ROURERA, *Pau Duran*, op. cit., pàg. 59.

APÈNDIX

**Membres del capítol de Girona en temps de la revolta contra la dècima
(ACG, CE (28-4-1631))**

Bernat de Cardona, ardiaca major
Andreu Çanon, sagristà major
Francesc Aimerich, cabiscol
Antoni Alzina
Benet de Cartellà, ardiaca de Besalú
Francesc Meya, ardiaca de la Selva
Jaume Saconomina
Baldiri Batlle
Francesc Alsina
Jeroni Rubies
Onofre Ciurana
Juame Pla
Joan Ramon Masdeu
Jaume Burgues
Pere Tria
Narcís Frigola
Pere Màrtir Vidal
Benet Bassedas
Alfonso Saconomina
Jeroni Tor
Julià Palliser
Cristòfol Rich
Josep Novell
Francesc Batlle
Miquel Geronella
Francesc Pijoan
Pere Joan Renull
Antic Galí
Antic Mas
Joan Pau Verges
Dimas Cella
Juan Vilar
Joan Agustí Clapes
Miquel Gou

